

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА У МІКРОТОПОНІМІЇ ПОКУТТЯ

У статті здійснено аналіз мікротопонімів Покуття, мотивованих релігійними лексемами, номінованих через відображення у назві зв'язку з назвами сусідніх об'єктів антропогенного характеру, а також пам'ятковості, з'ясовано, що у досліджуваному регіоні побутують найменування місцевих реалій, утворені від іменувань сакральних споруд та від агонімів. Такі мікротопоніми віддзеркалюють релігійні, світоглядні погляди місцевої комунікативної спільноти, яка творить ці оніми.

Ключові слова: мікротопонім, релігійна лексика, сакральний, онімний простір, топонім.

Лит. 14.

Lyubov BILINSKA

*Candidate of Philological Sciences, executive director of boarding school «The Sign»
(Ukraine, Ternopil region) bilinska@ukr.net*

RELIGIOUS LEXIC IN THE MICROTOPYNYMY OF POKUTTYA REGION

The article deals with microtoponyms of Pokuttya region which are motivated by religious lexems, they nominate an object in connection with the names of neighboring geographic features and also emphasize the cultural memory. It was established that in the studied region exist names of geographical objects derived from the names of sacred buildings and ahionyms.

The purpose of the article is to analyze microtoponyms of Pokuttya motivated by religious lexems.

The large number of such names explains the role played by churches and monasteries in the spiritual life of a particular communicative community.

Microtoponyms indicate the existence of old monasteries settlements. The feature of this group is that such names can help in determining of the location of the old convents, churches. Perhaps this statement must be explained, given the fact that the foundation of the monastery was an important event in the life of the town, as often monastery became the center of spiritual life not only for the surrounding villages, but also for the whole diocese.

Analyzing microtoponyms, motivated by religious vocabulary, we can make the following conclusions:

- *lexems denoting religious buildings form a separate group of motivation bases for microtoponyms of Pokuttya.*

- *Lexems denoting monasteries and temples as well as ecclezionyms reflect national and cultural specifics of the region.*

- *As modern onomastics examines not only the own names in a descriptive way but also taking into account their cultural connotations, ethnic values, the question of interpretation of microtoponyms, motivated by religious vocabulary, their cultural and historical connotations is important and needs further study.*

Key words: *microtoponym, religious vocabulary, sacral, onyms area, toponym.*

Ref. 14.

Любовь БИЛИНСКАЯ,

*кандидат филологических наук, и.о. директора
коллегиума-интерната «Знамение»*

(Украина, Тернопольская область) bilinska@ukr.net

РЕЛИГИОЗНАЯ ЛЕКСИКА В МИКРОТОПОНИМИИ ПОКУТЬЯ

В статье проанализированы микропонимы Покуття, мотивированные религиозными лексемами, номинированные через отражение в названии связи с названиями находящихся в непосредственной близости объектов антропогенного характера, установлено, что в исследованном регионе существуют названия местных реалий, образованные от именовании сакральных сооружений и от агонимов. Такие микропонимы отображают религиозные, мировоззренческие взгляды местного коммуникативного сообщества, которое создает эти онимы.

Ключевые слова: *микропоним, религиозная лексика, сакральный, онимное пространство, топоним.*

Лит. 14.

Постановка проблеми. Мікротопоніми – складова частина онімного простору, що твориться певними етносами у конкретний період їх існування на певній території. Як найменування місцевих реалій, вони побутують у конкретній комунікативній спільноті, не є настільки ж відомими, як, наприклад, ойконіми, зберігають вмотивованість, є етимологічно прозорими. Завдяки «неформальному» характеру ці оніми не були ліквідовані з ідейно-політичних міркувань, замінені на нові, утворені з використанням ідеологем; вони і далі вживаються конкретними мовцями, будучи вербальними пам'ятками культури і духовності нашого народу.

Як відомо, мова і релігія – це ті чинники, які «суттєво впливають на формування народного менталітету і при цьому позначаються на фор-

муванні як індивідуально-неповторних, так і деяких спільних з іншими народами групових рис» [8, 257]. Як зазначав В. фон Гумбольдт, «у кожній мові закладений самобутній світогляд. Як окремий звук постає між предметом і людиною, так і вся мова виступає між людиною і природою, яка впливає на неї зсередини й іззовні» [4, 80]. Імена «кожної епохи мають своє соціологічне й ідеологічне наповнення, що відповідає специфіці культури цих епох» [13, 41]. І мікротопоніми, що акумулюють у собі живомовний матеріал, виражають і духовну культуру певної комунікативної спільноти, індивідуалізують, локалізують та характеризують об'єкт, є актуальним підтвердженням цієї тези.

Аналіз досліджень. Комплексне вивчення пласту релігійної лексики розпочалося лише із відродженням Української держави та уцерковленням української мови. На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень ця складова української термінологічної системи розглядається у працях С. Біблій, Н. Пуряєвої, Н. Піддубної, Н. Бабич, М. Скаб, М. Навальної, Н. Сологуб, П. Мацьківа та ін. Узагальнений аналіз розвідок у сфері релігійної лінгвістики в Україні подано у статті П. Спасенко [10]. Сакральні мотиви в топонімії України окреслив В. Лучик [6], сакральну мікротопонімію в українському ономастиконі вивчала Н. Сокіл-Клепар [9]. Загалом же, як зазначає П. Мацьків, «прикметною ознакою сучасної лінгвістики є дослідження сакрального в системі лінгвокогнітивної, лінгвокультурологічної, порівняльно-історичної парадигм» [7, 45]

Мета розвідки – проаналізувати мікротопоніми Покуття, мотивовані релігійною лексикою.

Виклад основного матеріалу. Умовно можемо поділити ці оніми на дві групи відповідно до мотиватора: 1) найменування Бога, Богородиці, святих, храмів; 2) релігійні об'єкти. Н. Сокіл-Клепар трактує мікротопоніми, мотиваторами яких є «лексеми, що внутрішнім своїм змістом виражали поняття духовного» [9, 772], як сакральні.

До першої групи відносимо такі мікротопоніми: дж. *Святого Духа Криниця* (Сілець Тисм.), горб *Горб Святої Катерини* (Великий Ключів Кол.), г. *Гора Святої П'ятниці* (Воскесинці Кол.), горб *Покрова* (Дебеславці Кол.) [3, 652], ур. *Коло Святого Петра* (Отинія Кол.), ур. *Марія* (Росохач Гор.) (усього – 16 назв).

Мотивувальні оніми прийнято окреслювати як еклезіоніми – вид топоніма, власна назва місця проведення обряду, місця поклоніння в будь-якій релігії; назва церкви, каплиці, костела, кірхи, монастиря [1, 83].

Другу групу утворюють мікротопоніми, мотивовані назвами релігійних об'єктів. У сучасних дослідженнях виділяють різну кількість (від 6 до 24) груп релігійної лексики, але майже всі лінгвісти одноставні в

тому, що слова та словосполучення, що називають приміщення для релігійних обрядів і богослужінь та їх частини становлять окрему групу [11, 179].

На Покутті побутують мікротопоніми, етимонами яких є різні споруди сакрального характеру. Ці оніми утворені за принципом відображення у назві іменованої реалії назви примітного одиничного об'єкта. Численність таких іменувань пояснюється роллю, яку відігравали храми у духовному житті конкретної комунікативної спільноти. Як зазначає С. Лісняк, «назви релігійних споруд є яскравим пластом української релігійної термінології і віддзеркалюють філософію та духовну культуру нашого народу» [5, 35].

Мотивувальними основами найменувань мікрооб'єктів є апелятиви:

церква – «будівля, у якій відбувається християнське Богослужіння» [12 XI, 202] кр. *Коло Церкви* (Палагичі, Прибилів Тл.), ур., п. *Над Церквою* (Вікняни Тл.), п. *Церковне* (Живачів Тл.) (15 мікротопонімів).

Монастир – «церква, будівлі й територія, належні громаді монастиря» [12 IV, 794].

Мікротопоніми цієї групи, що здебільшого іменують урочища чи поля, вказують на існування у населених пунктах монастирів. Особливістю їх є те, що такі назви можуть допомогти у визначенні локалізації колишніх обителів, храмів. Можливо, таку обставину треба пояснювати, зважаючи на те, що заснування монастиря було важливою подією у житті населеного пункту, адже часто обителі ставали центром духовного життя не лише для довколишніх сіл, а й для усієї єпархії. У випадку ліквідації або знищення обителі залишалися письмові джерела та жива пам'ять. На основі цих апелятивів формуються такі мікротопоніми: кр. *В Монастирі* (Колодівка Тисм.), ч.с. *Манастир* (Репужинці Гор.), ліс *Монастир* (Липівка Тисм.), ур. *Монастирець* (Дебеславці Кол.), п. *Монастирище* (Товмачик Кол.), ур. *Монастирок* (Нижнів Тл.). До цієї ж підгрупи відносимо й іменування мікрооб'єктів, пов'язані з назвами насельників обителів, монахами: ч.м. *Мнихівка* (Коломия), ск. *Монахова* (Петрів Тл.), п. *Скарб Чернецький* (Грабовець Бог.), п. *Чернече* (Грабовець Бог.) (39 мікротопонімів).

Каплиця – «невелика споруда без вітваря для відправ і молитов» [12 IV, 95]: ч. с. *За Каплицев* (Гвіздець Кол.), п. (Живачів Тл.), м. р. *Коло Каплиці* (Виноград Кол.), п. (Саджава Бог.), пас. *Капличка* (Снятин) (5 мікротопонімів).

Існування римо-католицьких монастирів на території Покуття підтверджують мікротопоніми ур. *Кляштор* (Нижнів Тл.), п. *Закляштор* (Нижнів Тл.), етимонами яких є апелятив кляштор – «католицький монас-

тир». Із латинським обрядом пов'язані й мотивовані апелюванням костел – «римо-католицький храм» мікротопоніми ч. с. *Костьол* (Турка Кол.), брід *Коло Костьола* (Тростянець Сн.).

Фігура – діал. «хрест», «пам'ятник на честь скасування панщини»: ч. с. *Зафігура* (Вікняни Тл.), л. (Колінки Гор.), пас. *За Фігуров* (Жуків Тл.), ур. *Фігура* (Підвисоке Сн.), вул. *Фігурка* (Котиківка Гор.) (7 мікротопонімів).

Хрест – п. *За Хрестом* (Топорівці Гор.), пас. (Прикмище Гор.), ч. с. (Турка Кол.), кар'єр (Прикмище Гор.), кр. *Коло Хреста* (Корнів Тл.), ч. с. *Хрест* (Грушів Кол.), п. *Чорний Хрест* (Приб. Тл.) (33 мікротопоніми).

Мікротопоніми, етимонами яких є релігійні лексеми, за способом творення можемо поділити на групи:

а) оніми, що утворювалися через відображення у назві іменовано-го об'єкта назви примітних одиничних, створених людиною об'єктів: ч.с. *Хрест*, пас. *Монастир*, п. *Церквище*;

б) оніми, утворені від назв об'єктів-орієнтирів, якими були назви відповідних місцевостей; вони мають таку структуру:

1) прийменник + назва об'єкта-орієнтира, виражена іменником у непрямому відмінку: кр. *В Монастирі*, кр. *Під Хрестом*;

2) прийменник + назва об'єкта-орієнтира складеної структури: л. *Коло Білого Хреста*, л. *Коло Бабиного Хреста*, ч. с. *Під Білим Хрестом*

3) префіксальна назва мікрооб'єкта у називному відмінку однини чи множини, утворена від колишнього прийменникового сполучення: п. *Закляштор*, ч. с. *Зафігура*, ур. *Замонастир*;

в) оніми, що є субстантивованими прикметниками, які первісно були означеннями у складених назвах іменованих об'єктів: вул. *Монастирська*, п. *Чернече*, п. *Хрестові*, п. *Церковне*;

г) оніми – складені назви: ч. с. *Мала Церква*, п. *Чорний Хрест*;

д) оніми, у назвах яких відображена пам'ятковість. У топонімії Покуття цей принцип номінації маніфестується лише 7 назвами [2, 415]. Щодо мікротопонімії, то до цієї групи, то, на нашу думку, належать іменування об'єктів, утворених від еклезіонімів: горб *Горб Святої Катерини*, г. *Гора Святої П'ятниці*, горб *Покрова*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проаналізувавши мікротопоніми, мотивовані релігійною лексикою, можемо зробити такі висновки:

- лексеми на позначення релігійних споруд творять окрему групу мотивувальних основ мікротопонімів Покуття;

- термінолексеми на позначення монастирів та храмів відображають національно-культурну специфіку регіону, як і еклезиїніми. Майже в кожному населеному пункті побутують іменування місцевих реалій, пов'язані з цим пластом української лексики;

- порівнюючи цю групу мікротопонімів із такими ж онімами у німецькомовних країнах, зокрема, у Швейцарії, де Церква упродовж століть займала домінуючу позицію, зауважуємо, що тут побутують іменування місцевих реалій, які вказують на приналежність насамперед земельних володінь певній церковній спільноті або ж розташування їх неподалік храму, а також оніми, що вказують на колишні культові споруди. Із іменем особливо шанованого у Швейцарії святого Мартіна, численними церквами на його честь пов'язані й назви земельних угідь по всій країні [пор. 14, 6].

Тут існує також переконання, що мікротопоніми «вистоять у часі і просторі лише у колективній пам'яті, тому їх слід трактувати і захищати як нематеріальну культурну спадщину, як про це говорять відповідні статті Конвенції ЮНЕСКО» [14. 7].

Оскільки сучасна ономастика вивчає власні назви не лише дескриптивно, а й із врахуванням їх культурної конотації, цінностями етносу, то питання трактування мотивованих релігійною лексикою мікротопонімів, їхніх культурно-історичних конотацій залишається актуальним та потребує подальшого опрацювання.

Скорочення назв районів

Бог. – Богородчанський

Тисм. – Тисменицький

Гор. – Городенківський

Тл. – Тлумацький

Кол. – Коломийський

Сн. – Снятинський

Інші скорочення

г. – гора, вул. – вулиця, дж. – джерело, кр. – криниця, л. – ліс, м.р. – місце розваг, п. – поле, пас. – пасовище, ур. – урочище, ч.м. – частина міста, ч.с. – частина села.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучко Д. Словник української ономастичної термінології / Дмитро Бучко, Наталія Ткачова. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
2. Бучко Д. Г. Спільне та відмінне у принципах номінації поселень і мікрооб'єктів / Д. Г. Бучко // Історична та сучасна українська ономастика : вибрані праці. – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 407-415
3. Габорак М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій. Етимологічний словник-довідник / Мирослав Габорак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 932 с.

4. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. С.37-298.
5. Лісняк С. Л. Назви релігійних споруд та їх частин в «Літописі Підгорецького монастиря» // Л. С. Лісняк – Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: 2014. – Вип.4(61) 2014. – С. 34 – 41.
6. Лучик В. Сакральні мотиви в топонімії Центральної України / В. Лучик // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – Вип. 509 –511. – С. 279–284. – (Слов'янська філологія).
7. Мацьків П. Функціонально-семантичні особливості християнських топонімів у біблійному та фольклорному текстах / П. Мацьків // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. – Випуск двадцять шостий. Філологія. – С. 45-59.
8. Піддубна Н. Аналітичні найменування релігійних споруд в українській мові // Вісник Львівського університету : Збірник наукових праць. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч.1. – С.257-260.
9. Сокіл-Клепар Н. Сакральна мікропонімія в українському ономастиконі / Н. Сокіл-Клепар // Народознавчі зошити. Серія філологічна. – 2014. – № 4. – С. 771-777. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/narzfil_2014_4_18.
10. Спасенко П. Релігійна лінгвістика в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / П. Спасенко // Studia Linguistica. Випуск 7/2013 с. 121-128.
11. Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів, 1998. – 351 с.
12. Словник української мови. Т. I – XI. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – 11 т.
13. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
14. Wiggerhauser Beatrice Flurnamen als immaterielles Kulturgut. Ein Beitrag zur Erhaltung der Namenspraxis / Beatrice Wiggerhauser // NIKE Bulletin: Nationale Informationsstelle für Kulturgüter-Erhaltung, 2013. – S. 4-7.

REFERENCES

1. Buchko D. Slovník ukrajskoj onomastyčnoj terminolohii / Dmytro Buchko, Nataliia Tkachova. – Kharkiv : Ranok-NT, 2012. – 256 s.
2. Buchko D. H. Spilne ta vidminne u pryntsypakh nominatsii poselen i mikroob'ektiv / D. H. Buchko // Istorychna ta suchasna ukrajska onomastyka : vybrani pratsi. – Chernivtsi : Bukrek, 2013. – S. 407-415
3. Haborak M. Toponimiiia Pokuttia ta deiakykh prylehlykh terytorii. Etymolohichnyi slovník-dovidnyk / Myroslav Haborak. – Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2013. – 932 s.

4. Gumboldt V. O razlichii stroeniya chelovecheskih yazyikov i ego vliyaniy na duhovnoe razvitiye chelovechestva / V. Gumboldt // *Izbrannyye trudy po yazyikoznaniyu*. M.: Progress, 1984. S.37-298.

5. Lisniak S. L. Nazvy relihiinykh sporud ta yikh chastyn v «Litopysy Pidhoretskoho monastyria» // L. S. Lisniak – Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo. – Ternopil: 2014. – Vyp.4(61) 2014. – S. 34 – 41.

6. Luchyk V. Sakralni motyvy v toponimii Tsentralnoi Ukrainy / V. Luchyk // *Naukovi visnyk Chernivetskoho universytetu*. – 2010. – Vyp. 509–511. – S. 279–284. – (Slovianska filolohiia).

7. Matskiv P. Funktsionalno-sematychni osoblyvosti khrystianskykh teonimiv u bibliinomu ta folkloromu tekstakh / P. Matskiv // *Problemy humanitarnykh nauk: Naukovi zapysky Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 2011. – Vypusk dvadtsiat shostyi. Filolohiia. – S. 45-59.

8. Piddubna N. Analitychni naimenuvannia relihiinykh sporud v ukraïnskii movi // *Visnyk Lvivskoho universytetu : Zbirnyk naukovykh prats*. – Lviv, 2004. – Vyp. 34. – Ch.1. – S.257-260.

9. Sokil-Klepar N. Sakralna mikrotoponimiia v ukraïnskomu onomastykoni / N. Sokil-Klepar // *Narodoznavchi zoshyty*. Serii filolohichna. – 2014. – № 4. – S. 771-777. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/narzfil_2014_4_18.

10. Spasenko P. Relihiina linhvistyka v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku / P. Spasenko // *Studia Linguistica*. Vypusk 7/2013 s. 121-128

11. SUBT: Suchasna ukraïnska bohoslvska terminolohiia: vid istorychnykh tradytsii do novykh kontseptsii // *Materialy Vseukraïnskoi naukovoi konferentsii*. – Lviv, 1998. – 351 s.

12. SUM: Slovník ukraïnskoi movy. T. I – XI. – K. : Nauk. dumka, 1970–1980. – 11 t.

13. Superanskaya A. V. Obschaya teoriya imeni sobstvennogo / A. V. Superanskaya. – M. : Nauka, 1973. – 366 s.

14. Wiggerhauser Beatrice Flurnamen als immaterielles Kulturgut. Ein Beitrag zur Erhaltung der Namenspraxis / Beatrice Wiggerhauser // *NIKE Bulletin: Nationale Informationsstelle für Kulturgüter-Erhaltung*, 2013. – S. 4-7.